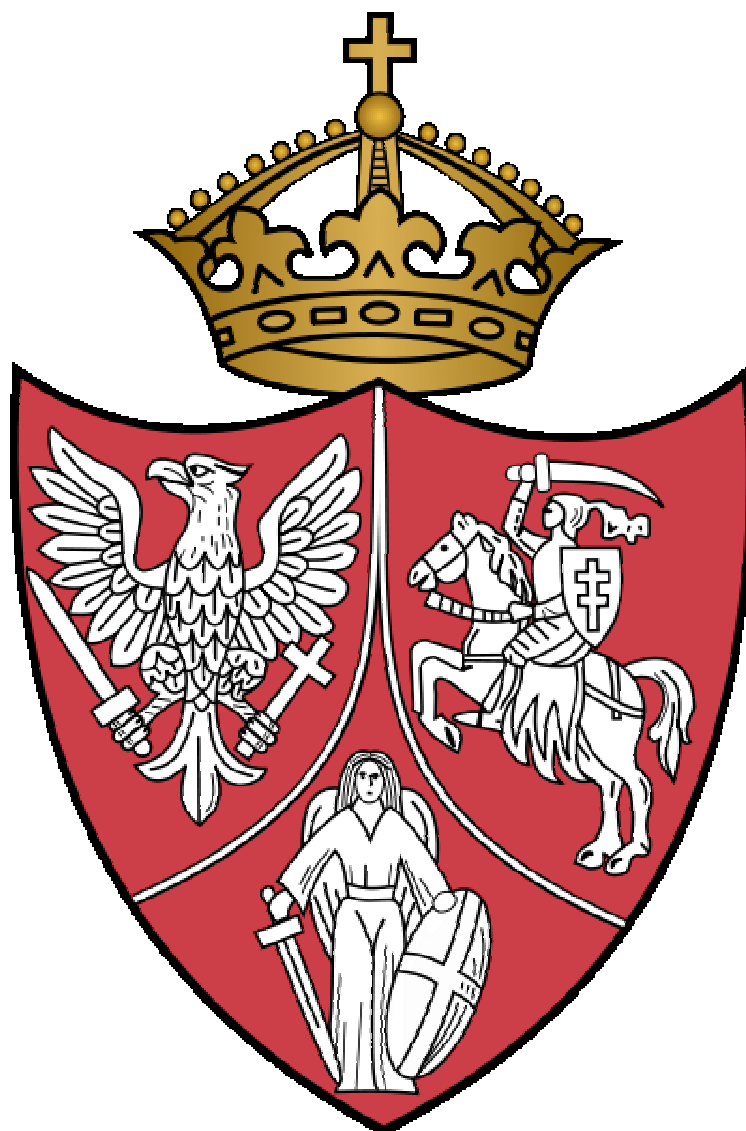

*Słownik haseł powstańczych,
czyli co każdy powinien wiedzieć o powstaniu 1863.*

W związku z realizacją kolejnego panelu problemowo – informacyjnego, dotyczącego projektu "Powstanie Styczniowe 1863 - 2013", przedstawiamy nową wystawę, która znajduje się na tablicach przy sali numer 11. Tym razem tematem naszej prezentacji jest *Słownik haseł powstańczych, czyli co każdy powinien wiedzieć o powstaniu 1863*. Zobrazowane na planszach hasła, w atrakcyjnym układzie alfabetycznym, odnoszące się do powstania, pozwolą każdemu na szybkie odnalezienie szukanego zagadnienia i sprawne przyswojenie wiadomości o nim. Tematyka haseł przygotowana została przez **uczennice klasy 2e: Dominikę Wieczorek** oraz **Karolinę Włoch**. Wszystkich zainteresowanych wzięciem udziału w konkursie wiedzy o powstaniu zachęcamy do zapamiętywania podawanych informacji.

Adam Grelowski i Piotr Grelowski

A

LEKSANDER II (1818-1881) – władca z dynastii Romanowów, cesarz Rosji i król Królestwa Polskiego. W trakcie powstania 2 marca 1864r. wydał dekret o przeprowadzeniu w Królestwie reformy uwłaszczeniowej: chłopom nadawano całą uprawianą

przez nich ziemię, ale obciążeni zostali podatkiem gruntowym, właścicielom obiecywano odszkodowanie, chłopom mieli też prawo do korzystania z pańskich lasów i łąk, utworzona została gmina wiejska, posiadająca własny samorząd, niezależna od dworów (w praktyce wójtowie gmin byli wyznaczani i kontrolowani przez Rosjan), bezrolni otrzymywali po 1,5 ha ziemi z dóbr państwowych. Reforma uwłaszczeniowa przyczyniła się do odejścia chłopów od powstania. W 1856 roku car Aleksander II przyjechał do Warszawy i w czasie ceremonii powitania rozwiął wolnościowe złudzenia Polaków mówiąc:*Żadnych marzeń panowie, żadnych marzeń....*

A large, bold, black letter 'A' with a horizontal bar, serving as a decorative initial for the text.

ALVENSLEBENA konwencja (od nazwiska podpisującego ją pruskiego generała) została zawarta w lutym 1863 roku. Ustanawiała ona współpracę wojsk pruskich i rosyjskich, dotyczącą strzeżenia granic oraz dawała oddziałom carskim prawo do przekraczania granic Prus podczas akcji skierowanych przeciw polskim powstańcom.

B ERG FIODOR

(1794-1874) – dowódca wojsk rosyjskich w Królestwie Polskim, pełniący także obowiązki zwierzchnika

administracji cywilnej. Prowadził politykę rusyfikacji, był zwolennikiem represji. Był

odpowiedzialny za niszczenie wsi i miast podejrzanych o udzielanie pomocy powstańcom.

19 września 1863r. powstańcy dokonali nieudanego zamachu na gen. Berga. Wykonawcami akcji byli bracia Feliks i Dominik Krasuscy, Władysław Wnęrowski i Wojciech Kunke. W odpowiedzi rosyjscy żołnierze zdemolowali kamienicę Zamoyskich, z okien której atakowali zamachowcy (wówczas właśnie został wyrzucony na bruk fortepian Chopina).

BIALI – ugrupowanie zamożnych, konserwatywnych przedstawicieli ziemiaństwa i burżuazji. Nawiązując do tradycji księcia Adama Jerzego Czartoryskiego, postulowali odłożenie walki zbrojnej na czas bardziej sprzyjający, gdy realna stanie się pomoc państw Europy Zachodniej. Proponowali skupienie się na pracy organicznej i działalności legalnej, przeprowadzenie prac przygotowawczych, mogących dać w przyszłości podstawę do zażądania praw narodowych. Ich głównym celem było utrzymanie elementu szlacheckiego wspólnego w całej Polsce, stojącego na czele pracy narodowej. Starali się uniknąć przekształcenia powstania w rewolucję społeczną. Organem kierowniczym białych była Dyrekcja Krajowa, a duchowym przywódcą prezes Towarzystwa Rolniczego – Andrzej Zamoyski. Czołowe postacie to: Leopold Kronenberg, Edward Jurgens, Karol Majewski, Karol Ruprecht.

BOBROWSKI STEFAN (1840-1863)

– jeden z najmłodszych i najbardziej radykalnych działaczy powstańczych. Członek stronnictwa czerwonych, zwolennik uwłaszczenia chłopów. Był przewodniczącym Komisji Wykonawczej Rządu

Narodowego i konspiracyjnym naczelnikiem Warszawy. Zreorganizował policję narodową, dbał o zaopatrzenie oddziałów partyzanckich, organizował sieć łączników, dbał o propagowanie haseł niepodległościowych. Był w tym czasie faktycznym dyktatorem powstania. Niektórzy przedstawiciele Białych nie mogli pogodzić się z dominacją Czerwonych. Był wśród nich Adam Grabowski, który działał jako samozwańczy pełnomocnik KCN-u przy przekazywaniu dyktatury Langiewiczowi. Gdy Bobrowski nazwał go oszustem i awanturnikiem, urażony arystokrata wyzwał go na pojedynek. Bobrowski nie miał żadnych szans, ponieważ jako krótkowidz, nie widział nawet sylwetki przeciwnika. 12 kwietnia 1863 roku zginął, trafiony strzałem prosto w serce, w pojedynku w Łaszczyńcu pod Rawiczem.

B **RANKA** – zarządzony przez margrabiego Aleksandra Wielopolskiego pobór młodzieży do armii rosyjskiej. Brankę w Warszawie przeprowadzono w nocy z 14 na 15 stycznia. Miała objąć ok. 12 tysięcy młodych ludzi podejrzanych o działalność konspiracyjną. Do armii wcielono około 30% młodzieży, znajdującej się na imiennych listach, ponieważ większość opuściła stolicę, udając się do Puszczy Kampinoskiej. Branka, która miała zapobiec wybuchowi powstania, w rzeczywistości je przyspieszyła. Przedstawiciele Komitetu Centralnego nie mogli biernie przyglądać się wcielaniu Polaków do rosyjskiej armii, wezwali więc naród do walki zbrojnej.

B RZOŚKA STANISŁAW

(1832-1865) – wikary z Łukowa, kapelan oddziałów województwa podlaskiego, mianowany generałem przez Rząd Narodowy. Brał udział w bitwach pod Siemiatyczami, Gręzówką, Sławatyczami,

Woskrzenicami, Włodawą i Fajslawicami. Wiosną 1864r. zorganizował czterdziestoosobowy oddział z zaściankowej szlachty i chłopów, który walczył do jesieni. W kwietniu 1865r. ksiądz Brzoška został ujęty i powieszony w Sokołowie Podlaskim na mocy wyroku sądu polowego.

CYTADELA WARSZAWSKA – twierdza, zbudowana na rozkaz cara Mikołaja I w latach 30. XIX wieku, mająca ułatwić zaborcy kontrolę nad miastem. W Cytadeli umieszczono Komisję Śledczą przy naczelnym Dowódcy Armii Czynnej i Naczelniku Królestwa Polskiego, będącą centralnym organem śledczym przestępstw politycznych w Królestwie Polskim. Podczas powstania styczniowego stacjonowało w niej 16 000 żołnierzy. W cytadeli oprócz koszar mieściło się więzienie (X Pawilon). Była miejscem straceń wielu polskich patriotów. 5 sierpnia 1864r. na stokach warszawskiej cytadeli dokonano egzekucji ostatniego dyktatora powstania styczniowego - Romualda Traugutta i jego współpracowników: Rafała Krajewskiego (dyrektora Wydziału Spraw Wewnętrznych), Józefa Toczyńskiego (dyrektora Wydziału Skarbu), Romana Żulińskiego i Jana Jeziorańskiego (pracowników ekspedytury Rządu Narodowego).

CZERWONI – ugrupowanie skupiające głównie lewicową młodzież, studentów, inteligencję, rzemieślników, mieszczaństwo i robotników. Ich „czerwoność” symbolizowała gorącą krew, zapal. Dążyli do zbrojnego powstania. Liczyli na poparcie państw Europejskich i rosyjskich rewolucjonistów, sprzeciwiających się caratowi. Zmierzali do przeprowadzenia reform społecznych, ponieważ uważali, że o zwycięstwie powstania zadecyduje masowy udział społeczeństwa, również chłopów, dlatego postulowali uwłaszczenie bez odszkodowania dla właścicieli. Mieli nadzieję na odrodzenie Polski niepodległej bez podziału na klasy społeczne. Na czele stronnictwa stał Komitet Centralny Narodowy. Najwybitniejsi działacze to: Stefan Bobrowski, Jarosław Dąbrowski, Zygmunt Sierakowski, Bronisław Szwarce, Zygmunt Padlewski.

DĄBROWSKI JAROSŁAW

(1836-1871) – przywódca obozu Czerwonych przed wybuchem powstania, należał do Komitetu Centralnego Narodowego, kierował przygotowaniem do powstania. Organizował w armii rosyjskiej spisek wśród oficerów wrogich caratowi, którzy mieli pomóc powstańcom w opanowaniu umocnionych miejsc w Królestwie Polskim. Warunkiem powodzenia powstania miało być według niego opanowanie Warszawy. W 1862r. został aresztowany i uwięziony w warszawskiej cytadeli. Wybuch powstania, którego był inspiratorem, nastąpił bez jego udziału.

DYREKCJA KRAJOWA – organ kierowniczy stronnictwa Białych, powołany w styczniu 1862r. Jej celem było niedopuszczenie do przedwczesnego wybuchu powstania. Propagowała pracę organiczną – podniesienie poziomu gospodarczego i cywilizacyjnego ziem polskich, zaangażowanie w rozwój oświaty, polonizację administracji.

W jej skład wchodził ziemianie, inteligencja miejska i bankierzy. Istniała do marca 1863r., do momentu przyłączenia się Białych do powstania. Jej członkami byli m.in.: Władysław Zamoyski, Leopold Kronenberg, Karol Ruprecht, Karol Majewski, Edward Jürgens, Tytus Wojciechowski.

GROCHOWISKA – miejsce jednej z najkrwawszych bitew powstania styczniowego. Bitwa pod Grochowiskami odbyła się 18 marca 1863r. i zakończyła zwycięstwem Polaków. Niespełna 3 tysiące partyzantów, z których ok. 1200 posiadało broń palną stanęło do walki z 3500 żołnierzami rosyjskimi. W bitwie szczególnie odznaczył się oddział żuawów śmierci z Francoisem de Rochebrunem na czele. Ich udany atak na rosyjskie armaty zagrzał do walki pozostałych żołnierzy. Do zwycięstwa przyczynili się też kosynierzy pułkownika Dąbrowskiego, którzy rozbili dwie rotę smoleńskiego pułku piechoty. Otuchy dodawał ksiądz Agrypin Konarski z krzyżem i rewolwerem w rękę. Wojska rosyjskie wyparto z placu boju kosztem 300 poległych powstańców.

H **AUKE-BOSAK** **JÓZEF**

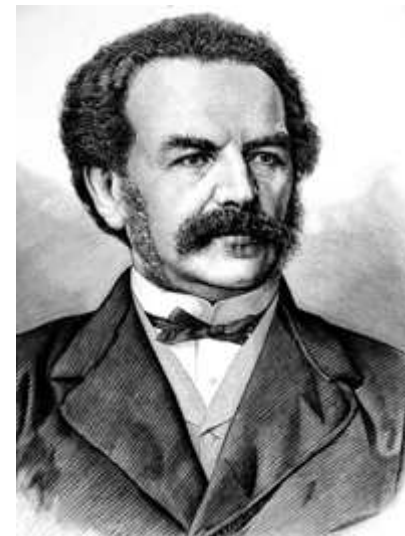
(1834-1871) – związany ze stronnictwem Czerwonych znakomity dowódca i organizator. Zdezercerował z armii rosyjskiej i przyłączył się do powstania. Był dowódcą II korpusu, naczelnikiem oddziałów powstańczych w województwach krakowskim i sandomierskim. Pragnąc pozyskać chłopów do powstania, wprowadzał w życie dekrety uwłaszczeniowe. Był także bliskim współpracownikiem gen. Traugutta. Po kilku zwycięskich potyczkach z Rosjanami, oddziały gen. Bosaka zostały rozbite w bitwie pod Opatowem 21 lutego 1864r. Po powstaniu udał się na emigrację.

I GNACEW – miejsce bitwy, która rozegrała się 8 maja 1863r. między polskimi oddziałami gen. Edmunda Taczanowskiego a Rosjanami dowodzonymi przez gen. Brunnera i gen. Krasnokuckiego, zakończona klęską wojsk powstańczych. Polacy w liczbie 1100 żołnierzy stawili czoło dwóm rosyjskim kolumnom, liczącym 3000 żołnierzy. W toczącej się przez kilka godzin walce zginęło ponad 200 osób. Początkowo powstańcy odpierali ataki, lecz wkrótce przeciwnicy znaleźli przejście przez bagna i uderzyli na nieosłonięte lewe skrzydło wojsk polskich, wciąż kontynuując natarcie od czoła. Rozbicie oddziału Taczanowskiego spowodowało załamanie jednej z większych operacji, przeprowadzonych przez powstańców w 1863r.

KOMITET CENTRALNY NARODOWY – tajny organ kierowniczy obozu Czerwonych powstały w 1862r. z połączenia Komitetu Miejskiego i Komitetu Akademickiego. Dążył do zjednoczenia wszystkich organizacji niepodległościowych. Przygotowywał powstanie rozbudowując organizację konspiracyjną, powołując policje narodową (mającą aresztować szpiegów i zdrajców) i podziemną pocztę, wyznaczając podatek narodowy. Liczył na włączenie się do powstania chłopów i Żydów, obiecując pierwszym uwłaszczenie, a drugim równoprawne członkostwo w polskim społeczeństwie. 1 września 1862r. Komitet ogłosił się rzeczywistą władzą narodu. 22 stycznia 1863r. został przekształcony w Tymczasowy Rząd Narodowy. Do jego czołowych przedstawicieli należeli: Stefan Bobrowski, Jarosław Dąbrowski, Zygmunt Padlewski, Władysław Daniłowski, Bronisław Szwarce, Ignacy Chmieleński, Zygmunt Sierakowski.

KRONENBERG LEOPOLD

(1812-1878)– polski bankier żydowskiego pochodzenia, jeden z przywódców ugrupowania Białych przed powstaniem styczniowym. Jego działalność polityczna opierała się na lojalności wobec carskiej administracji. Był zwolennikiem Aleksandra Wielopolskiego.

Działał w środowisku warszawskich millenerów. Zainicjował powołanie Delegacji Miejskiej dla uciszenia rewolucyjnych nastrojów w społeczeństwie polskim, w której władze carskie widziały partnera. Po wybuchu powstania zabiegał o utrzymanie przewagi Białych w Rządzie Narodowym.

L ANGIEWICZ MARIAN

(1827-1887) – jeden z najwybitniejszych dowódców powstańczych. Od jesieni 1862r. współpracował z Komisją Zagraniczną Komitetu Centralnego Narodowego, organizując broń dla przyszłego

powstania. 9 stycznia 1863r. mianowany został naczelnikiem sił zbrojnych województwa sandomierskiego. 22 stycznia jego zgrupowanie zwyciężyło siły rosyjskie w Jedlni, Bodzentynie i Szydłowcu. W ciągu sześciu tygodni, od początku lutego 1863r., walczył ze zmiennym szczęściem na Kielecczyźnie. 11 lutego w skutek intrygi Białych ogłoszono go dyktatorem powstania. Miał pod rozkazami 3000 ludzi. Rozbity 18 marca w bitwie pod Grochowiskami uszedł do Galicji.

MANIFEST **TYMCZASOWEGO**

RZĄDU NARODOWEGO – manifest wydany

22 stycznia 1863r. w Warszawie, którego tekst został ułożony przez poetkę Marię Ilnicką. Przekształcał Komitet Centralny Narodowy w Tymczasowy Rząd Narodowy i wzywał wszystkich mieszkańców przedrozbiorowej Rzeczypospolitej do wzięcia udziału w powstaniu. Ogłaszał *wszystkich synów Polski, bez różnicy wiary i rodu, pochodzenia i stanu, wolnymi i równymi obywatelami kraju.*

MANIFESTACJE PATRIOTYCZNE –

demonstracje związane z obchodami rocznic ważnych wydarzeń, np. w czerwcu 1860r. odbył się uroczysty pochód podczas uroczystości pogrzebowych wdowy po gen. Sowińskim, w listopadzie obchodzono 30. rocznicę wybuchu powstania listopadowego. 25 lutego 1861r. zorganizowano manifestację dla uczczenia bitwy grochowskiej. Została ona stłumiona przez wojsko rosyjskie (Rosjanie zabili pięciu demonstrantów), co wywołało wzburzenie w całym Królestwie Polskim oraz na Litwie i Rusi. 27 lutego w Warszawie odbyły się nabożeństwa za poległych, rozpowszechniła się moda żałobna – czarne stroje, patriotyczna biżuteria. Jednym z przejawów oporu przeciwko zaborcy była odmowa uczestniczenia w imprezach publicznych, unikanie rozrywek, także nieuczęszczanie na przedstawienia teatralne. Odbywały się również patriotyczne nabożeństwa za pomyślność. 12 sierpnia w 292. rocznicę Unii Lubelskiej demonstrowano historyczną jedność Polski i Litwy. Podczas wszystkich manifestacji śpiewano pieśni patriotyczne m.in. *Boże, coś Polskę* i *Mazurek Dąbrowskiego*.

MIEROSŁAWSKI

LUDWIK

(1814-1878) – polski generał,
powołany w 1863r.

pierwszym dyktatorem powstania styczniowego. Po przegranych bitwach pod Krzywosądzą (19 lutego) i Nową Wsią (21 lutego) oraz z powodu nieporozumień i konfliktów między powstańczymi dowódcami, zniechęcony, postanowił złożyć dyktaturę i udać się powtórnie na emigrację. Nieuzgodnione z Rządem Narodowym zamówienia na bron oraz nierozważne wydawanie pieniędzy we Francji i Belgii spowodowały, że 8 listopada 1863r. Traugutt udzielił Mierosławskiemu dymisji ze stanowiska *generalnego organizatora wojska polskiego poza granicami zaboru moskiewskiego*, jednak generał dymisji nie uznał i prowadził polityczne intrygi przeciwko Trauguttowi.

MILLENERZY – grupa warszawskich inteligentów skupionych wokół Edwarda Jurgensa. Podstawą ich programu była praca organiczna (rozwój gospodarczy, ekonomiczne i edukacyjne przygotowanie społeczeństwa) i staranie o przyznanie autonomii Królestwu Polskiemu. Opowiadali się za przyznaniem praw mieszczanom i uwłaszczeniem chłopów. Nazwę nadali ugrupowaniu zwolennicy działań powstańczych, uważający, że jego program to odsuwanie sprawy niepodległości na tysiąc lat (od łac. *mille* – tysiąc).

M

URAWIEW

MICHAŁ

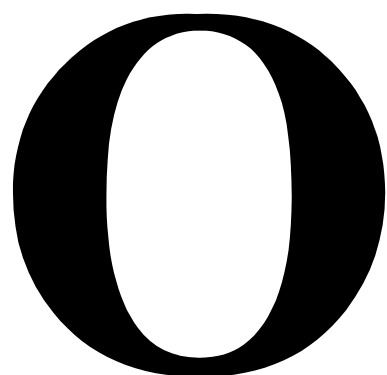
(1796-1866) – generał – gubernator
wileński w czasie powstania

styczniowego. Jego zadaniem było stłumienie powstania.

Prowadził drastyczne działania – nakazał niszczenie

miejsowości podejrzanych o sprzyjanie powstaniu, nałożył kontrybucję na majątki szlacheckie, represjonował kościół katolicki. Dążył do wykorzenienia wpływów polskich na Litwie i Białorusi poprzez usunięcie stamtąd Polaków. W tym celu wprowadził zakaz nabywania ziemi przez Polaków, nadając majątki wyłącznie Rosjanom. Całkowicie zrusyfikował szkolnictwo, alfabet łaciński zamienił na grażdankę. Dla Polaków stał się symbolem bezwzględnej walki z polskością. Nazywano go *Wieszatielem* (ros. wieszającym), co związane było z pokazowymi zbiorowymi egzekucjami, które nakazywał.

OXIŃSKI JÓZEF (1840-1908) - 18.01.1863r. przybył do

Sieradza i organizował pierwszą "partię" powstańczą, wyłonioną głównie z okolicznych mieszkańców. Oxiński patrolował granicę zaborów w celu osłaniania szlaków przerzutów transportu broni, chłopom czytał dekret uwłaszczeniowy, wykonywał wyroki na zdrajcach. Przez długi czas ścigany był bezskutecznie przez oddziały rosyjskie. Oddział, spiesząc z pomocą gen. Taczanowskiemu, wpadł 8 maja pod Rychłocicami w zasadzkę, jednak pomimo chwilowego zaskoczenia powstańcom udało się odeprzeć 3 ataki rosyjskie i wycofać w kierunku Szczercowa. Oddział stracił niemal połowę ludzi i uzbrojenia, ale szybko uzupełniono straty i partia Oxińskiego była gotowa do dalszych działań zaczepnych przeciw zaborcy, czego dowodzi stoczona przez nią ze zmiennym szczęściem bitwa pod Koniecpolem. Od września 1863 znowu organizował siły powstańcze, lecz tym razem w powiatach kolskim i konińskim. Na wiosnę 1864 działał jako organizator wojskowy w zaborze pruskim. Aresztowany przez Prusaków w listopadzie 1864, został odstawiony do granicy belgijskiej i zwolniony. Osiadł w Paryżu.

PADLEWSKI ZYGMUNT

(1835-1863), generał, działacz niepodległościowy, absolwent Akademii Artylerii w Petersburgu. W 1862 po powrocie do Warszawy wszedł w skład Centralnego Komitetu Narodowego. Prowadził rozmowy z przywódcami Ziemi i Woli, A.I. Hercenem i N.P. Ogariowem, które doprowadziły do zajęcia wspólnego stanowiska w sprawie konieczności rozszerzenia powstania na ziemie Litwy, Białorusi i Ukrainy. Po aresztowaniu w 1862r. J. Dąbrowskiego mianowany naczelnikiem Warszawy. Był autorem powstańczego planu, w którym szczególną rolę miało odegrać województwo płockie. Zajęcie Płocka umożliwiłoby dostawy broni z zaboru pruskiego. Walczył na terenie Puszczy Kurpiowskiej, odnosząc zwycięstwa w potyczkach pod Myszyńcem i Drażdżewem. Poniósł klęskę pod Radzanowem, co stało się przyczyną rozwiązania jego oddziału i powrotu do Warszawy. Odkomenderowany do Płocka, w drodze do rejonu walk ujęty przez Rosjan i rozstrzelany.

P ARTYZANCKI CHARAKTER WALK:

- w nocy 22 stycznia ok. 6 tys. fatalnie uzbrojonych powstańców (kosy, strzelby myśliwskie, drągi, piki) występuje przeciw 100 tys. armii rosyjskiej;
- koncentracja wojsk rosyjskich w ważniejszych okręgach daje powstańcom swobodę działania np. zasadzki w lasach;
- duża mobilność niewielkich oddziałów zwanych partiami zmuszała rząd carski do utrzymywania w ciągłej gotowości ponad trzystutysięczną armię;
- walka prowadzona jest w sposób partyzancki, najbardziej znani dowódcy: Zygmunt Padlewski, ks. Stanisław Brzóska, Zygmunt Sierakowski, Walery Wróblewski;
- dużą pomocą powstaniu służą ochotnicy, przechodzący granicę rosyjską, z Prus i z Austrii;
- po stronie powstania walczą przedstawiciele wielu narodów, np. Rosjanie (Andriej Potiebnia), Węgrzy (hr. Otton Esterhazy), Włosi (Francesco Nullo) i Francuzi (Franciszek Rochebrune).

POTIEBNIJA ANDRIEJ (1838-1863),

rewolucjonista rosyjski pochodzenia ukraińskiego, oficer wojsk carskich, stacjonujących w Królestwie Polskim. W 1861r. założył tajny Komitet Oficerów Rosyjskich w Polsce; z jego ramienia utrzymywał łączność z Ziemią, Wolą w

Petersburgu, z grupą "Kołokoła" w Londynie i z polskim stronnictwem "czerwonych". W maju 1862r. dokonał nieudanego zamachu na namiestnika Królestwa Polskiego Aleksandra Lüdersa (raniąc go ciężko). Współautor odezw do żołnierzy rosyjskich, nawołujących do odmowy walki z powstańcami polskimi. W 1863 roku walczył w oddziale M. Langiewicza, poległ w bitwie pod Skałą (w Krakowskiem).

R OCHEBRUNE FRANCISZEK

(1830-1870) - po wybuchu powstania, zgłosił swoje usługi polskim władzom powstańczym i wyruszył z grupą wychowanków do obozu powstańczego Apolinarego Kurowskiego w Ojcowie. Tam, opierając się na wzorach francuskich, Rochebrune stworzył oddział nazwany żuawami śmierci. Pierwszy raz weszli do walki 17 lutego w bitwie pod Miechowem, w której, mimo utraty elementu zaskoczenia, Rochebrune osobiście poprowadził atak na bagnety na pozycje rosyjskie na cmentarzu, wrywając karabiny z rąk Rosjan. Po poniesieniu dużych strat, Rochebrune, odtworzył swoją formację w Krakowie. Pod twardą ręką Rochebrune'a, egzekwującego dyscyplinę, żuawi stali się jedną z doborowych formacji powstania. Następnie szkolił także oddziały polskich kosynierów. Według części źródeł, Rochebrune uczestniczył w bitwie pod Małogoszczem. Żuawi pod jego osobistym dowództwem walczyli następnie w marcu 1863r. w bitwach pod Chrobrzem i Grochowiskami.

Pod Grochowiskami 18 marca Rochebrune faktycznie dowodził całością sił powstańczych, biorących udział w bitwie, opanowując chaos, gdy sztab Langiewicza utracił kontrolę nad oddziałami, a następnie, na czele kosynierów poprowadził atak na rosyjską piechotę. Rochebrune został po bitwie mianowany generałem i wyjechał do Krakowa za Langiewiczem. Zwolennicy Mierosławskiego wysunęli wówczas Rochebrune'a na wodza naczelnego powstania, jednak Rząd Narodowy tego nie uznał. Rozczarowany walką polityczną, Rochebrune wyjechał do Francji. Powrócił do udziału w powstaniu pod koniec 1863 roku, obejmując dowództwo IV, V i VI oddziału w organizowanej wyprawie galicyjskiej na Wołyń, zakończonej jednak porażką pod Poryckiem.

R **ZĄD CYWILNY** - organ zwierzchni administracyjny, cywilny w Królestwie Polskim (czerwiec 1862 - lipiec 1863). Kierowany przez Aleksandra margrabię Wielkopolskiego, utworzony w warunkach narastającego oporu społeczno-politycznego wobec rosyjskiego systemu policyjnego; podlegał namiestnikowi Królestwa. W styczniu 1863 roku Rząd Cywilny próbował rozbić obóz czerwonych, organizując przymusowy pobór do wojska (12 tysięcy osób wytypowano imiennie). Branka została zbojkotowana i 22 stycznia wybuchło w Warszawie powstanie. Jego powołanie i działalność nie zapobiegły wybuchowi powstania styczniowego w 1863.

SIERAKOWSKI ZYGMUNT

pseudonim **Dołęga** (1826/1827-1863), uczestnik powstania styczniowego, naczelnik wojenny województwa kowieńskiego. W 1849r. przymusowo wcielony do armii rosyjskiej. 1857-1859 ukończył Akademię Sztabu

Generalnego w Petersburgu. Utworzył tamże tajne Koło Oficerów Polaków, z którymi współpracowali oficerowie Rosjanie i Ukraińcy. Wysyłany służbowo do krajów Europy Zachodniej, nawiązał kontakty z A.I. Hercenem, G. Garibaldim i L. Mierosławskim, a także ze spiskowcami na Litwie. Po wybuchu powstania styczniowego podał się do dymisji z armii rosyjskiej i w stopniu podpułkownika dowodził wojskami powstańczymi na Żmudzi. 21 kwietnia 1863r. odniósł zwycięstwo w potyczce pod Ginietydami. Po klęsce w trzydniowej bitwie pod Birzami (7-9 maja), ciężko ranny dostał się do niewoli. Mimo protestów międzynarodowej opinii publicznej, skazany na śmierć i powieszony w Wilnie.

TOWARZYSTWO ROLNICZE - organizacja

ziemian utworzona w 1858r. za zgodą władz rosyjskich, skupiająca w początkach 1861r. ok. 4 tys. właścicieli dużych gospodarstw rolnych z terenu Królestwa Polskiego. Inicjatorem założenia Towarzystwa Rolniczego i jego prezesem był A. Zamoyski. Celem działalności było podniesienie poziomu dużych i małych gospodarstw poprzez organizowanie konkursów na najlepsze gospodarstwo w różnych specjalnościach, wprowadzanie nowych narzędzi oraz nowoczesnych metod uprawy i hodowli. Prowadziło działalność naukową poprzez publikacje, referaty, odczyty. Wniosło istotny wkład w unowocześnianie gospodarstw rolnych. Wiele uwagi poświęcało sprawie reformy agrarnej. Dążyło do uwłaszczenia chłopów, wprowadzenia czynszu w miejsce pańszczyzny, uregulowania serwitutów. W okresie manifestacji narodowych w 1861r., jako nieoficjalne przedstawicielstwo "białych", wystąpiło z postulatami pod adresem rządu carskiego. Rozwiązane w 1861r. przez A. Wielopolskiego. Do głównych działaczy należeli m.in.: A. Goltz, L. Górski, A. Kurtz, P. Łubieński, E. Rastawiecki.

T RAUGUTT ROMUALD

(1824-1864) - polski generał, dyktator powstania styczniowego. Od 1845 w wojsku rosyjskim, m.in. w armii generała I.F. Paskiewicza, tłumiącej w 1849 powstanie węgierskie. W latach 1853-1856 uczestniczył w wojnie krymskiej. W 1862 w

stopniu podpułkownika podał się do dymisji i zajął się gospodarstwem na Polesiu. Po wybuchu powstania styczniowego objął dowództwo niewielkiego oddziału powstańczego (ok. 200 ludzi) działającego w powiatach: kobryńskim, prużańskim i brzeskim. W maju 1863 odniósł zwycięstwa w potyczkach pod Herbami i Stolinem, poniósł duże straty broniąc warownego obozu nad Muchawcem. Odtworzył oddział zwiększając jego liczebność do 500 ludzi. Skierowany na Wołyń, 13 lipca 1863 doznał porażki pod Kołodnem. Awansowany przez Rząd Narodowy do stopnia generała i wysłany z misją wojskowo-dyplomatyczną do Paryża. Powrócił przekonany o celowości przedłużenia powstania do wiosny 1864. 17 października 1863,

w bardzo niekorzystnej dla powstańców sytuacji, objął władzę dyktatorską, likwidując, nie panujący już nad sytuacją, rząd "czerwonych" F. Dobrowolskiego. Zreorganizował i utrzymał wojska powstańcze. Planując eskalację działań militarnych, dążył do połączenia organizacyjnego luźnych dotychczas "partii" powstańczych w większe oddziały, do szczebla korpusu włącznie, a także do przyspieszenia wykonania postanowień powstańczego dekretu o uwłaszczeniu chłopów. W styczniu 1864 podjął bezskuteczne starania o powołanie wiosną pospolitego ruszenia. Aresztowany przez Rosjan 10 kwietnia i skazany na śmierć. Stracony 5 sierpnia 1864 na stokach Cytadeli warszawskiej.

TYMCZASOWY RZĄD NARODOWY powstał

w noc z 22 na 23 stycznia 1863 roku w wyniku przekształcenia go z Komitetu Centralnego Narodowego i był najwyższym organem wykonawczym w powstaniu styczniowym. Tymczasowy Rząd podpisał „Manifest”, w którym wzywał do walki oraz ogłaszał uwłaszczenie chłopów, które pozostało fikcją z powodu braku możliwości wyegzekwowania tej decyzji. Rząd zaproponował osobę Ludwika Mierosławskiego na dyktatora powstania, ale ten po przegraniu dwóch potyczek zrezygnował z podjęcia stanowiska. Po przejęciu władzy przez stronnictwo białych TRN zmienił nazwę na Rząd Narodowy. Rząd Narodowy posiadał władzę ustawodawczą i wykonawczą, utworzył własną tajną administrację państwową, odpowiedzialną m.in. za pobór podatków, działanie tajnej poczty, edycję prasy. Aresztowanie Romualda Traugutta 10 kwietnia 1864 r. uważa się za koniec działalności Rządu Narodowego w czasie powstania styczniowego.

UWŁASZCZENIE - na ziemiach polskich włączonych bezpośrednio do państwa rosyjskiego uwłaszczenie wprowadzono ukazem carskim z 1861r., który nadawał ziemię chłopom pod warunkiem jej wykupu. Z otrzymanego nadziału chłop miał płacić czynsz lub odrabiać pańszczyznę, przy czym miały zostać ustalone warunki wykupu.

Utrzymanie pańszczyzny przez dwa lata od ogłoszenia ukazu i nieuregulowanie sprawy wysokości odszkodowań budziły powszechne niezadowolenie. Ukaz carski z 1861r. nie obejmował ziem Królestwa Polskiego, gdzie uwłaszczenie chłopów ogłosił Tymczasowy Rząd Narodowy w dniu wybuchu powstania styczniowego (22 stycznia 1863r.) w manifeście, który nadawał ziemię chłopom, obiecując wypłacenie odszkodowań dotychczasowym właścicielom. Zagwarantowano chłopom uprawnienia z tytułu serwitutów oraz nadania dla bezrolnych, którzy wezmą udział w powstaniu. Rząd carski, dążąc do odciążenia ludności wiejskiej od powstania, przeprowadził uwłaszczenie w Królestwie Polskim w marcu 1863r. na zasadach bardzo zbliżonych do gwarantowanych w manifeście Tymczasowego Rządu Narodowego.

WASZKOWSKI ALEKSANDER

(1841-1865), działacz niepodległościowy.

W czasie powstania styczniowego 1863r.

ostatni naczelnik Warszawy. W lutym 1863r. wykrał z Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu mapy sztabowe Królestwa Polskiego, które przekazał powstańcom. Nakłonił kasjerów tej samej Komisji do wydania kasy głównej Królestwa Polskiego władzom powstańczym. Na początku grudnia 1863r. mianowany naczelnikiem Warszawy. Zdobywał tajne wiadomości z carskich urzędów, zapewniał ochronę kurierom, utrzymującym łączność z krajem, zabiegał o wykonywanie poleceń Rządu Narodowego. Mimo uwięzienia w kwietniu 1864r. dyktatora powstania R. Traugutta, kontynuował działalność powstańczą. Aresztowany w grudniu 1864r., stracony 17 lutego 1865r. na stokach Cytadeli warszawskiej.

W

IELOPOLSKI

ALEKSANDER (1803-1877)

Od 1861r. był dyrektorem Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia

Publicznego. Udało mu się uzyskać przywrócenie samorządów lokalnych i Rady Stanu Królestwa. Wielopolski spolonizował też administrację i rozpoczął reformę szkolnictwa. Jednak w końcu października 1861r. złożył dymisję ze wszystkich stanowisk i wyjechał do Petersburga, gdzie prowadził akcję na rzecz zastąpienia w K.P. represyjnych rządów wojskowych rządami cywilnymi. W 1862r. był Naczelnikiem Rządu Cywilnego w Królestwie Polskim. Przeciwny powstaniu zbrojnemu i programowi „czerwonych” i aby utrudnić polskie wystąpienie zbrojne, ogłosił „brankę”, czyli przymusowy pobór do wojska. Wobec załamania się jego polityki wyjechał na stałe do Drezna. Był autorem słynnego powiedzenia *Dla Polaków jeszcze można coś zrobić, z Polakami – nic.*

W RÓBLEWSKI WALERY

(1836/1839-1908), działacz niepodległościowy. Jeden z dowódców w powstaniu styczniowym, generał Komuny Paryskiej (1871), rewolucyjny demokrat.

Uczestnik przedpowstaniowych spisków niepodległościowych, związany z "czerwonymi". W powstaniu styczniowym początkowo szef sztabu naczelnika wojennego województwa grodzieńskiego. Od 15 sierpnia 1863r. osobiście dowodził w 14 kolejnych potyczkach. Po ustaniu walk na Litwie przeszedł wraz ze swym oddziałem na Podlasie i w Lubelskie, gdzie kontynuował działania zbrojne. Podczas dyktatury R. Traugutta mianowany dowódcą korpusu na prawym brzegu Wisły. Ranny 19 sierpnia 1864r. pod Rudką Korybutową. Po powstaniu na emigracji we Francji. 1866-1870 członek kierownictwa Zjednoczenia Emigracji Polskiej. W czasie Komuny Paryskiej 1871 dowódca jednej z trzech armii rewolucyjnych w randze generała, bronił lewobrzeżnych okolic Paryża. Po upadku Komuny skazany zaocznie na śmierć, schronił się w Anglii.

ZAMOYSKI ANDRZEJ

(1800-1874), arystokrata (hrabia), działacz

polityczny i gospodarczy w Królestwie Polskim. W swojej rezydencji w Klemensowie od 1842 roku organizował tzw. zjazdy klemensowskie ziemian,

połączone z pokazami rolniczymi i dyskusjami na tematy gospodarcze;

w tym samym czasie był współwydawcą "Roczników Gospodarstwa Krajowego". W 1848 roku założył Spółkę Żeglugi Parowej, otrzymał monopol na urządzenie komunikacji parowej na Wiśle, uruchomił produkcję statków parowych i barek. W okresie poprzedzającym wybuch powstania styczniowego założył kierowane później przez siebie Towarzystwo Rolnicze. Ideowy przeciwnik Aleksandra Wielopolskiego, był czołowym działaczem obozu "białych". We wrześniu 1862 roku został wydalony za granicę, osiadł we Francji.

UAWI ŚMIERCI polski oddział wojskowy powstania styczniowego sformowany w lutym 1863 r. z ochotników w Ojcowie przez oficera francuskiego Franciszka Rochebrune na wzór żuawów francuskich. Nazwa żuawi śmierci wynikała ze składanej przysięgi, że nigdy się nie cofną ani nie poddadzą. Mogli tylko zwyciężyć albo zginąć. Pod twardą ręką Rochebrune'a, żuawi stali się jedną z doborowych formacji powstania, w której szczególnie widoczny był esprit de corps – „duch oddziału”, wyrażający się m.in. w odmiennym

jednolitym umundurowaniu, dyscyplinie i ceremoniałach przyjęcia do żuawów.

YRZYN – miejsce słynnej bitwy powstania styczniowego. Powstańcy pod dowództwem płk. Michała Heydenreicha 7 sierpnia 1863 roku przejęli, od schwytanych kozaków, pismo informujące o marszu z Warszawy do Lublina konwoju rosyjskiego z 200 tysiącami rubli. Eskortę konwoju stanowiło 500 żołnierzy. Pułkownik zebrał okoliczne partie w sile ok. 3000 osób, w tym 1400 strzelców uzbrojonych w nowoczesne sztucery belgijskie.

Następnego dnia, 8 sierpnia, Rosjanie wpadli w świetnie zastawioną zasadzkę, lecz stawiali zorganizowany opór przez kilka godzin. Po wyczerpaniu amunicji dowódca carski, atakiem na bagnety, wyrwał się z okrążenia wraz z grupą 87 swoich żołnierzy. Reszta kolumny rosyjskiej została zniszczona: poległo ponad 200 Rosjan, a prawie 180 dostało się do powstańczej niewoli. Straty polskie wyniosły 10 zabitych i 50 rannych. Powstańcy zdobyli duże ilości pieniędzy i broni, a Żyrzyn stał się znakomitym przykładem akcji partyzanckiej. Bitwa ta była jednym z największych sukcesów powstania. Jej bezpośrednim skutkiem zaś było mianowanie na namiestnika Królestwa Polskiego, słynącego z brutalności, gen. Fiodora Berga.